

PRVI SLOVENSKI PREVOD POEJEVEGA ČRNEGA MAČKA V SOČI L. 1872

Politični list Soča se je pojavil v goriški javnosti aprila leta 1871. Časopis je bil glasilo istoimenskega političnega društva, ki si je zastavilo za svoj glavni cilj obrambo slovenskih narodnih pravic na področju Goriško-Gradišanske regije. Poleg taborov in čitalnic je bilo z izidom Soče zadoščeno potrebi po slovenskem glasilu na severnoprimeškem področju, kajti slovenski predhodniki Soče so že nekaj let prej utihnili. Ko je časopis začel izhajati, je bilo društvo Soča izraz politične povezave med klerikalci in liberalci, vendar je zveza kmalu propadla. Društvo in glasilo sta ostala v rokah liberalcev, ki so v tem političnem obdobju sledili kulturnim smernicam mladoslovencev.

Skraja je list nameraval biti glasilo vseh Slovencev na Primorskem, vendar do uresničitve zamisli ni prišlo. Tudi kasnejši stiki med Goričani in Tržačani, da bi združili moči in bi imeli v Soči skupno glasilo, so spodleteli. Vsaka pokrajina je namreč želela imeti svoj politični list, ker je hotela samostojno nastopati na svojem področju.

Soča je bila do prve svetovne vojne najmočnejše slovensko glasilo na Goriškem in je bila vseskozi do ukinitve med politično najvplivnejšimi slovenskimi listi. Do smrti dr. Karla Lavriča (1818–1876), ki je bil duša liberalnega in protiklerikalnega gibanja na Goriškem, je bil list popolnoma mladoslovensko glasilo. Leto kasneje je zapustil glasilo glavni urednik in delničar Soče Viktor Dolenc (1841–1887) in se preselil v Trst. Brez teh dveh mož je mladoslovenstvo na Goriškem ostalo osiromašeno.

Glede kulturne usmeritve časopisa je treba povedati, da se je po triletnem sodelovanju l. 1873 službeno odselil v Ljubljano Fran Levec (1846–1916), njegov vpliv pa je ostal živ v listu skozi vse prvo desetletja časopisa. Levec je bil v letih 1871–73 profesor na goriški gimnaziji pa tudi korektor, organizator in urednik Soče. S svojo liberalno vnemo in odprto kritiko je izzival ostro nasprotovanje klerikalcev, s kulturno razgledanostjo pa je prinesel Soči odlične prispevke na kritičnem, esejističnem in literarnem področju.

Leta 1875 je nastopila na Goriškem politična sprava. Klerikalci in liberalci so dosegli politični kompromis in Soča je postala glasilo obeh, kljub temu pa se je list razvijal v smislu zmernega liberalizma. Zelo živa je ostala v listu komponenta ustanoviteljev, ki so stali ob strani Lavriču in Dolencu, vseslovenski kulturni duh, ki ga je prinesel Levec, pa je počasi tonil v goriški provincialnosti.

Po vsej verjetnosti je prav Levčeva zasluga, da je Soča na prvi strani objavila podlistek z bogato in raznoliko vsebino. Med Levčeve najvažnejše prispevke sodi literarnokritična polemika s časopisom Zora in njegovim urednikom Davorinom Trstenjakom (Soča 1872, str. 3, 5, 7) in življenjepis ter delo Valentina Staniča (Soča 1873, str. 15, 17, 19, 20, 24, 29, 30–35). Ko se je preselil v Ljubljano, je Soči poslal kritiko Tugomerja (Soča 1876, str. 23, 26, 30, 32). To je bila ena od treh kritik, ki so izšle takoj po objavi Jurčičevega dela. Z Levčevo odsotnostjo in prekinitvijo sodelovanja je nivo kulturno-literarnih prispevkov vidno padel.

Pomemben dejavnik Sočinih podlistkov so bili prevodi. Objavljenih je bilo mnogo, kako-vost pa je bila večkrat vprašljiva. Boljši so bili prevodi iz tuje poezije, saj so se prevajalci lotevali samega Danteja in nemških klasikov. Sočini prevodi so bili poljudnega značaja in so bili namenjeni zabavi in razvedrilu.

V prvem desetletju Soče je bilo objavljenih čez dvajset prevodov iz lirike in proze. Goriški bralci so tako prišli v stik s poslovenjenimi deli slovanskih avtorjev, z nemškimi klasiki lirike

in v manjši meri z angleškimi oz. ameriškimi, francoskimi in italijanskimi pisci. Veliko število prevodov iz slovanskih literatur priča o političnem in narodnozaščitnem vzdušju med Slovenci prejšnjega stoletja. V tem smislu je treba videti v slovenskih prevodih, predvsem v tistih iz slovanskih književnosti, navdušenje za panslavistično in kasneje za jugoslovansko politično miselnost. Na začetku izhajanja je zelo otipljiva smer mladoslovenstva v jeziku in kulturi, proti koncu stoletja pa so prevodi v podlistku že pogojeni z deli »vseevropskega okusa«, ki imajo svoje najvidnejše predstavnike v francoski, ruski in češki romantiki in realizmu.

Poslovenitve tujih del je bilo treba v Soči jemati kot dokaz, da se slovenska kultura lahko uspešno meri z nemško in zlasti italijansko, kar je bilo v etnično mešanem mestu izrednega pomena. Žal v Soči zasledimo malo izvirnih del. V veliki večini so bili avtorski prvenci objavljeni že drugod. Kasneje, v obdobju lastništva Andreja Gabrščka, je podlistek reklamiral publikacije in knjižne zbirke Gabrščkove založbe.

Leta 1872 je bil v podlistku objavljen prevod Črnega mačka ameriškega avtorja Edgarja Allana Poeja (1809–1849). Avtor prevoda je bil Leopold Gorenjec (1840–1886), ki se je v tem primeru podpisal s psevdonimom Podgoričan. V Evropi je Poeja začel prvi prevajati Charles Baudelaire v petdesetih letih prejšnjega stoletja, od tod pa so se prevodi razširili po vsej Evropi. Prevod Črnega mačka v Soči 1872 je prvi slovenski prevod E. A. Poeja.

Leopold Gorenjec je bil rojen v Šentrupertu na Dolenjskem, umrl pa je v Novem mestu. V ljubljanskem semenišču se je spoznal z Ivanom Veselom, Franom Štrukljem, Janezom Bilcem, Josipom Ogrincem in se z njimi vneto učil slovanskih jezikov. Člani skupine so dopisovali v slovenske revije in se urili v pisanju in prevajanju iz ruščine, poljščine in češčine. Gorenjec je tudi po študijskem obdobju posvečal veliko pozornost nabiranju narodnega blaga. Objavljal je v raznih slovenskih listih. Ni bil velik in pomemben prevajalec, vendar je poslovenil veliko tujih del. Ob njegovi smrti je F. Levec celo zapisal, da je Gorenjec poleg Josipa Jurčiča najizdatnejše obogatil slovensko pripovedno literaturo.¹ Z druge strani pa Levec ni mogel mimo dejstva, da je bilo Gorenjevo prevajanje pravzaprav »prelaganje«. Gorenjcu je oporekal, da je v svojih prevodih obdržal preveč izrazov jezika, iz katerega je sproti prevajal. Ob smrti sta se Gorenjca spomnila tudi Kres in Slovan,² vendar nobeden od spominskih člankov ne omenja prevoda E. A. Poeja.

Zdi se nemogoče, da bi sodobnikom ušlo iz evidence tako pomembno delo, saj je bil Gorenjec za časa svojega življenja dovolj poznan, Poe pa tudi. Bolj verjetno je, da so pač bolj cenili prevode iz slovanskih jezikov, ker je bil trenutek slovenskega literarnega preporoda bolj naklonjen slovanskim kulturam. Vseeno pa je čudno, da ta prevod ni registriran v slovenski prevodni bibliografiji.

Poejeva novela je morala biti med prevodi tistega časa zelo opazna. Ko je bil objavljen prevod Črnega mačka, je bil Levec še profesor na goriški gimnaziji in urednik kulturne strani Soče ter je najbrž celo sam dal objaviti Gorenjčev prevod.

Leopold Gorenjec je torej prevedel ameriškega novelista kar tri desetletja pred drugimi slovenskimi prevajalci. Poejeva dela so se namreč začela pojavljati v slovenščini šele po prvem desetletju našega stoletja, načrtno pa od leta 1922.³ Verjetno je nekaj krivde za pozabo tudi v tem, da je Gorico močno razdejala prva svetovna vojna. Nekateri bogati zasebni arhivi so bili

¹Ljubljanski zvon VI (1886), 187–88.

²Kres (Celovec, 1886), 82–85; Slovan (1886), 12–13.

³Edgar Allan POE, *Krokar*, prev. in spremno besedo napisal Andrej Arko (Ljubljana, 1985).

izgubljeni in časopisne zbirke Soče so bile uničene. V popolni sestavi so bile na razpolago samo v Dunajski Narodni knjižnici. Opravičilo to seveda ni, saj Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani hrani med drugim prav Sočin letnik 1872, v katerem je izšel Poejev prevod.⁴

Vprašanje je, iz katerega jezika in iz katere objave je Gorenjec prevedel Črnega mačka. Verjetno si je pomagal s kakšnim slovanskim ali nemškim prevodom. Danes vemo, da je lahko segel po vsaj dveh nemških prevodih, ki sta bila objavljena pred letom 1872. Manj verjetna se zdi možnost, da se je Gorenjec naslonil na italijanski tekst. Prvi prevod Poejevih del je izšel v Italiji l. 1869.⁵

Obstaja tudi možnost, da je bil prevod povzet po srbsčini, ker je v Gorenjčevem prevodu veliko srbokroatizmov, vendar je treba biti s trditvami previden, saj natančna letnica izida srbskega prevoda ni znana.⁶

Pred začetkom tega stoletja je bilo zelo malo slovenskih prevodov Poeja. V glavnem so izšli v ameriških slovenskih izseljenskih revijah.⁷

Prevajanje je bilo v 2. polovici 19. stol. manjvredna dejavnost. Pomembneje je bilo ustvarjati izvirna dela.⁸ Brez dvoma je bilo premalo spodbude s strani knjižnih krogov, ki so menili, naj prevaja le, kdor ni sposoben ustvarjati. Po drugi strani je treba poudariti, da so izobraženci aktivno govorili vsaj dva jezika: slovenščino in nemščino. Pomanjkanje zanimanja za prevode lahko utemeljujemo z dejstvom, da je nemščina nudila veliko več prevodov iz tujih književnosti, zato slovenski izobraženci niso čutili potrebe po slovenskih. Ljubljanski zvon npr. v prvih dvajsetih letih izhajanja sploh ni objavljajal prevodov.

Prevajanje je postalo smiselno šele z razvojem slovenske pismenosti med zgolj slovensko govorečimi bralci nekako od tridesetih let prejšnjega stoletja dalje. Povečala se je skrb za suverenost in avtonomnost tujih literatur, poleg tega pa so Slovenci vedno v večji meri odklanjali vpliv Nemcev, ki je bil vsestransko prisoten in preveč rivalski.⁹ Zgodovina pripovednoproznega prevajanja iz ameriške književnosti sega v leto 1853, ko je zagledal luč prevod Uncle

⁴ Miša ŠALAMUN, *Slovensko primorsko časopisje: Zgodovinski pregled in bibliografski opis* (Koper, 1961).

⁵ Edgar Allan POE, *Erstaunliche Geschichten und unheimliche Begebenheiten*, l. 1859, kraj izdaje in prevajalec nista navedena. — Edgar Allan POE, *Unbegreifliche Ereignisse und geheimnisvolle Thaten*. Tudi: *Die mehrkwürdigsten Erzählungen* (Stuttgart, 1861), prevajalec neznan. — Edgar Allan POE, *Storie incredibili*, Saggio e versione di B. E. Maineri (Milano, 1869).

⁶ Edgar Allan POE, *Crna mačka i druge pripovetke*, preveo Branko Lazarević, Narodno delo [b.l.]. — *Katalog knjiga na jezicima jugoslovenskih naroda 1868–1972*, IX. (Beograd: Petrović-Rak, 1981), 177–178.

⁷ Velemir GJURIN: Gregor Kotnik in njegov prevod Krokarja, Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem: *Zbornik društva slovenskih književnih prevajalcev*, 5–7 (Ljubljana, 1982), 279–310.

⁸ Matej RODE, Pomen prevajanja za razvoj jezika, *Zbornik društva slovenskih književnih prevajalcev* (Ljubljana, 1985), 183–190. — *Translations of american poetry in the slovene language (1990–1973)*, *Seminar on contemporary american poetry and criticism* (Ohrid, 1977), 11–15, 78–87.

⁹ Miran HLADNIK, »Svobodno po nemškem poslovenjeno«, *France Prešeren v prevodih: Zbornik društva slovenskih književnih prevajalcev*, 8–9, uredili Drago Bajt, Frane Jerman, Janko Moder (Ljubljana, 1985), 191–199. Avtor tudi meni, da smo Slovenci dobili prevode angleške in ameriške detektivske in kriminalne povesti Poeja in Arthurja Conana Doylea (1859–1930) šele v prvih letih našega stoletja.

Tom's Cabin or Live Among the Lowly pisateljice Harriet Beecher Stowe (1812–1896). Delo sta eden mimo drugega prevedla France Malavašič v Ljubljani in Janez Božič v Celovcu, kar je odprlo pot drugim ameriškim delom, predvsem divjezahodnemu romanu in ameriški eksotiki.

L. Gorenjec je v svoji narodni in vseslovenski vnemi prestavljal v slovenščino tuja dela preko slovanskih prevodov. Tako je slovenščina dobila prevode prevodov. Prav zato je danes kot prevajalec potisnjen globoko v ozadje, čeprav je s svojo marljivostjo veliko prispeval k razvoju prevajalstva na Slovenskem.

Prvi naslednji prevod Poeja v slovenščino je šele iz leta 1922. Jan Baukart (1889–1974) je takrat objavil v Mariboru Masko rdeče smrti in zgodbo Srce izdajica.¹⁰

Nato si prevodi Poeja sledijo z večjimi ali manjšimi presledki. V obdobju med dvema vojnama je bilo prevedenih samo dvanajst zgodb, 1949 pa je eno zgodbo prevedel Janez Menart. V petdesetih in šestdesetih letih je slovenskega Poeja že precej več. Do danes je vsega skupaj bilo objavljenih okoli trideset zgodb, v knjižni obliki leta 1952, 1960, 1972 in 1991. Nazadnje so izšle Poejeve pesmi l. 1991 v zbirki Lirika.

Zgodba Črni maček ali Črna mačka (The black cat) je bila prevedena in objavljena samo štirikrat, prevodi pa so si med seboj precej različni: Leopolda Gorenjca Črni maček, Soča (Gorica) 1872; Borisa Rihteršiča Črna mačka (Ljubljana: Evalit), 1935; Branimirja Kozinca Črni maček, Obzornik 1959 in Jožeta Udoviča Črna mačka, Zgodbe groze (Ljubljana, 1960).

Prevajalci zgodbe si niso bili edini glede naslova, čeprav iz izvirnika lahko razberemo, da je Poe mislil na samca in nikakor ne na samico. Že samo ime Pluto je izhodišče za upravičen dvom glede ženske oblike naslova.

Poejeve zgodbe so v slovenskem jeziku doživele tudi več radijskih izvedb, vendar novela Črni maček ni bila nikoli prirejena za radio.

Prvi trije prevodi so izšli samostojno in ne v sklopu zbirk. Šele l. 1960 je Jože Udovič vključil Črno mačko v izbor Poejevih novel.

Kar se tiče objav in prevodov v Soči in v kasnejših publikacijah, je treba poudariti dejstvo, da Poejeva novela ni doživela nobenega ponatisa. Zgodba je bila dolgo osamljen primer ameriške književnosti v Soči. Šele leta 1898 je izhajal v podlistku roman Lewisa Wallacea (1875–1932) Ben Hur.¹¹

Za razliko od Poeja je Wallacevo delo izšlo v vezani obliki takoj po izidu v podlistku. Roman je doživel ponatis l. 1908; tekst je jezikovno predelal dr. Ivo Šorli. To sta edina primera ameriške literature v Gabrščkovih zbirkah.

Opirajoč se na ljubljansko objavo novele v angleščini¹² lahko ugotovimo, v kolikšni meri so bili prevajalci odvisni od izvirnika, moremo pa celo sklepati, da prevajalci niso vedno izhajali iz angleškega izvirnika, temveč iz prevodov v drugih jezikih. Primerjava je pokazala naslednje razlike:

¹⁰Janko MODER, *Slovenski leksikon novejšega prevajanja* (Ljubljana, 1984), 21–22.

¹¹Soča 1898, str. 1–104; Soča 1899, str. 1–12.

¹²Edgar Allan POE, *Complete tales and poems* (Ljubljana, 1966), 200–206.

	odstavkov	stavkov	besed
Poe	32	174	3913
Gorenjec	59	174	3135
Rihteršič	36	198	3417
Kozinc	37	178	3280
Udovič	32	195	3727

Brez dvoma lahko trdimo, da je najbolje prevajal Jože Udovič, ki se skoraj v celoti drži angleškega izvirnika. Gorenjec je kljub vsemu solidno opravil svoje delo, čeprav ni imel na razpolago za primerjavo toliko prevodov iz tujih jezikov kot kasnejši prevajalci.

Gorenjčev prevod je pionirski in vendar je jezikovno še vedno sprejemljiv. Razumljivost omejujejo arhaizmi in številne tujke iz slovanskih jezikov, največ srbohrvaške izposojenke. Gorenjec je bil samouk in močno panslovansko razporejen. Njegov jezik je bil deležen ostrih kritik že v času, v katerem je živel. Tudi najbolj natančen ni bil. Ponekod se je široko ognil izvirniku, drugod imamo odlomke, v katerih so stavki pretirano skrajšani in pomen besed ni najbolj jasen. Drugod je presenetljivo precizen. V nekaterih stavkih se zdi celo boljši od kasnejših prevajalcev po živem prikazu dogodka in po odločnem posredovanju dramatičnosti trenutka. Vendar so taki deli bolj izjema kot pravilo.

Primerjava uvodnih odstavkov pokaže, da sta si Gorenjec in Udovič precej blizu glede izbire prevedenih besed. Tudi Kozinc in Rihteršič začenjata na povsem enak način, vendar se kmalu razideta. Kozinčev prevod je v prvem delu čistejši. Pri Rihteršiču arhaizmi razkrijejo, da prevajalec sodi v starejšo prevajalsko generacijo. Gorenjec je v segmentaciji odstavkov in stavkov samovoljniji od drugih: včasih iz dveh stavkov naredi enega samega, sicer pa rad združuje odstavke v manjše enote. Ostali trije prevajalci se glede segmentacije držijo izvirnika. Za vse štiri prevode je značilno, da imajo veliko manj besed od izvirnika, kar pričuje o strukturni razliki med slovenskim in angleškim jezikom.

Da bi bili učinkovitejši, dodajajo Gorenjec, Rihteršič in Kozinc sem in tja besede in imena, ki jih Poe ni napisal. Udovičev prevod je včasih preveč zvest izvirniku in zato manj dramatičen. Noče uporabiti besed, ki so značilne za Poeja, npr. *beznica*, *stud* itd., po drugi strani pa dodaja v izvirniku neprisotno katoliško izrazje (tu v poševnem tisku): »plakal sem resnično, zato ker sem čutil, da sem se pregrešil, česar mi neizmerna milost usmiljenega pa tudi vsemogočnega boga ne bi bila mogla odpustiti nikakor tako lahko — nisem snel ubogega mačka.«

Marco Jarc
Doberdob